

Altres àmbits socials

NAZISME I PEDAGOGIA:
MÉS ENLLÀ DE L'HOMOEROTISME
I LA MISOGÍNIA (LA DONA EN LA
REVISTA SIGNAL)

XAVIER LAUDO I CONRAD VILANOU

«... que Pilar haya aprendido a atender por sí misma a las ocupaciones caseras debe considerarse una pequeña revolución en la vida de una joven burguesa española» (*Signal*, primer número mes de maig de 1942).

Resum:

En aquesta comunicació es presenta una anàlisi de la pedagogia alemanya del primer terç del segle XX (Lietz, Wyneken, etc.) a partir del moviment de la joventut (*Jugendbewegung*). Com és sabut, entre els seus integrants destaquen les aus errants (*Wandervögel*) que van fomentar valors com ara la companyonia en un context homoeròtic que promovia un sentiment amorós entre joves del mateix sexe. Això va desencadenar una actitud misògina que el nazisme va fer seva a través del pensament d'Adolf Hitler, qui –segons sembla– va saber guardar la seva homosexualitat com el millor dels seus secrets. Sota la influència de les lleis espartanes i el rebuig de la moral cristiana que santificava el matrimoni, Hitler va circumscriure la dona a l'àmbit de la vida familiar i domèstica. La seva política demogràfica demandava que les dones –fins i tot les solteres– fossin mares de família, tot procreant un nombre elevat de fills. Tanmateix, aquesta política restrictiva que condemnava les dones a l'esfera privada no va poder frenar la seva incorporació als espais públics en una societat industrialitzada i tecnificada. En aquest sentit, s'ofereix una visió dual del nazisme respecte de la dona ja que si el règim –després de la condemna de l'homosexualitat– va defensar un model de vida retrògrad per a la dona, altres instàncies –i aquí es pot mencionar la *Wehrmacht* a través de la revista *Signal*– van difondre una imatge de la dona que sintonitzava amb alguns principis de la modernitat.

Resumen:

En esta comunicación se presenta un análisis de la pedagogía alemana del primer tercio del siglo XX (Lietz, Wyneken, etc.) a partir del movimiento de la juventud (*Jugendbewegung*). Como es sabido entre sus integrantes destacan las aves errantes (*Wandervögel*) que fomentaron valores como el compañerismo en un contexto homoerótico que promovía un sentimiento amoroso entre jóvenes del mismo

sexo. Ello desencadenó una actitud misógina que el nazismo hizo suya a través del pensamiento de Adolf Hitler, quien –según parece– supo guardar su homosexualidad como el mejor de sus secretos. Bajo la influencia de las leyes espartanas y el rechazo de la moral cristiana que santificaba el matrimonio, Hitler circunscribió la mujer al ámbito de la vida familiar y doméstica. Su política demográfica demandaba que las mujeres –incluso las solteras– fuesen madres de familia, procreando un número elevado de hijos. A pesar de todo, esta política restrictiva que condenaba a las mujeres a la esfera privada no pudo frenar su incorporación a los espacios públicos en una sociedad fuertemente industrializada y tecnificada. En este sentido, se ofrece una visión dual del nazismo respecto de la mujer ya que si el régimen –después de condenar la homosexualidad– defendió un modelo de vida retrógrado para la mujer, hubo alguna instancia –y aquí se puede mencionar a la *Wehrmacht* a través de la revista *Signal*– que difundió una imagen de la mujer que sintonizaba con algunos principios de la modernidad.

Abstract:

This communication offers an analysis of German education during the first third of the 20th century (Lietz, Wyneken, etc.) from the viewpoint of the youth movement (*Jugendbewegung*). As is known, the so-called wandering birds (*Wandervögel*) played a particularly important role in this movement, fostering values such as comradeship in a homoerotic context which extolled a loving sentiment between young people of the same sex. This in turn propitiated a misogynous attitude later adopted by Nazism through the thought of Adolf Hitler, who – so it seems – was successful in keeping his own homosexuality secret. Under the influence of Spartan laws and spurning a Christian morality that sanctified marriage, Hitler circumscribed women to family and domestic life. His population policy demanded that women –even spinsters– become mothers with large families. However, this restrictive policy that confined women to the private sphere was unable to stop their entry into the public sphere in a heavily industrialized society. Thus, a two-sided view of Nazism emerges: while the regime, having condemned homosexuality, defended a retrograde model of life for women, other influences –and here one could mention the *Wehrmacht* as depicted in *Signal* magazine– advocated an image of women that was aligned with certain principles of modernity.

És obvi que els vents del romanticisme pedagògic van desencadenar una dura crítica a l'educació en general i a la institució escolar en particular. Així van sorgir –a partir del començament del segle XX– un seguit d'instàncies educatives que volien combatre el sedentarisme pedagògic que s'equiparava a una educació passiva, mecànica i intel·lectualitzada com la que corresponia als postulats neoherbartians

que emfasitzaven la importància de la instrucció durant l'època guillermina del Segon Imperi (1871-1918). De retruc, la crítica a l'escola tradicional va comportar la recuperació de la idea de joc (Froebel) i l'exaltació de la vida a l'aire lliure, fins al punt que l'escoltisme constitueix probablement el sistema educatiu –de significació neonòmada– que ha assolit un major prestigi i reconeixement. En qualsevol cas, i ultra l'èxit internacional de l'escoltisme, el cert és que va ser a Alemanya on va aparèixer i triomfar aquest corrent pedagògic que aviat es va vincular a les aus errants (*Wandervögel*), els antecedents de les quals es perden en el segle XIX¹.

Efectivament, les guerres napoleòniques van deixar empremta en el mapa de la geografia física germànica. De fet, el nacionalisme alemany va celebrar la victòria davant de Napoleó en la batalla de Leipzig que va tenir lloc del 16 al 19 d'octubre del 1813 amb l'encesa de torxes per diferents indrets del seu territori. Poc després, Ernst Moritz Arndt –un dels prohoms del nacionalisme teutó– va participar com a orador en la reunió que va tenir lloc el 18 d'octubre del 1814 al cim del Feldberg que va esdevenir una referència per al nacionalisme germànic. Anys després, el cartògraf Friedrich August Ravenstein (1809-1881) va promoure el gust per la gimnàstica i va organitzar el 23 de juny del 1844 el primer festival esportiu precisament al Feldberg, una muntanya de 881 metres a la serralada del Taunus (Hessen). Allà, l'any 1860 es va construir un alberg i l'any 1902 una torre que va esdevenir tot un símbol. Així, doncs, aquesta muntanya –que atreïa molta gent de la ciutat de Frankfurt per practicar l'excursionisme i l'esquí– es va convertir en un punt de trobada per als amants de l'activitat física, que –a través de celebracions d'un profund sentiment patriòtic– refermaven els lligams socials i la idea de comunitat.

D'aquesta manera, la visió de la naturalesa –segons es desprenia d'aquells festivals gimnàstics i patriòtics– es distanciava del model de la ciència natural que havia divulgat Alexander von Humboldt, probablement el científic alemany més prestigiós de la primera meitat del segle XIX. No hi ha dubte que trobem coincidències com el gust per l'aire lliure, la passió pels cims i el contacte amb

●

¹ MOREU CALVO, Ángel Carlos. «Idealisme naturalista dels adolescents alemanys (1897-1945). Dels *Wandervögel* (Ocells errants) a la *Hitlerjugend* (Joventut hitleriana)». *Educació i Història* 6 (2003), p. 36-43. Igualment, i per tenir una visió panoràmica de tot aquest moviment, es pot veure: MICHAUD, Eric (1996). «Soldados de una idea: los jóvenes bajo el Tercer Reich», a *Historia de los jóvenes. II. La edad contemporánea*. Sota la direcció de LEVI, Giovanni, i SCHMITT, Jean-Claude. Madrid: Taurus, p. 347-379; CLUET, Marc (2003). *Le culte de la jeunesse et de l'enfance en Allemagne 1870-1933*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes; KNOPP, Guido (2005). *Los niños de Hitler. Retrato de una generación manipulada*. Barcelona: Planeta.

la natura, encara que hi ha divergències ben notòries. Alexander von Humboldt (1769-1859) postulava una mena de fusió entre l'home i la natura i, nogensmenys, la unitat de tot el gènere humà, segons els postulats neohumanistes (Comenius, Leibniz, Lessing, Krause). Per la seva banda, els festivals gimnàstics s'han de vincular als sentiments nacionalistes, circumstància que va ser ressaltada l'any 1913 en ocasió del centenari de la victòria de Leipzig. Llavors es van reunir més de dos mil seguidors del moviment de la joventut en una festa celebrada al Hoher Meissner, una muntanya de 753 metres al sud de Kassel, en què va participar Gustav Wyneken i que va reunir els diferents corrents de la joventut lliure d'Alemanya (*Freideutsche Jugend*). Aquestes concentracions van servir per potenciar la vida de campament i els exercicis físics a l'aire lliure, aspectes que van ser assumits pel moviment de la joventut (*Jugendbewegung*) que, segons les orientacions que es van trobar en el Hoher Meissner, responien a tres característiques ben significatives: 1) els joves que estaven influïts pel nacionalisme d'estat, prussià i luterà; 2) els que compartien un fanatisme racista i antisemita; 3) els partidaris de la reforma educativa que, com Wyneken (1875-1964), es va enfrontar a l'autoritarisme del Segon Imperi, per bé que aquesta posició tampoc resta al marge de connotacions nacionalistes².

No ha de sorprendre, doncs, que aquest moviment derivés en un projecte que veia en la naturalesa un escenari privilegiat per a l'aventura i l'enfortiment del sentiment nacionalista. Altrament, l'univers de l'heroisme romàntic medieval va trobar en la natura un camp abonat pel seu desenvolupament que sovint es caracteritza per allunyar-se dels valors de l'humanisme. Així els joves veien en la naturalesa un lloc ideal per portar a la pràctica una vida que fomentava la companyonia i les ànsies de lideratge dins d'un context que exaltava els valors de la comunitat i que, per tant, va afavorir el desenvolupament de l'ideari nacionalsocialista, és a dir, que inflamava el paper dels joves que eren cridats a participar en la construcció d'un món que es presentava com quelcom radicalment nou, per tal de bastir l'imperi d'un Reich que havia de ser governat pels joves i que havia de durar mil anys. D'aquesta manera, s'abandonava la via de l'humanisme clàssic alemany que havia donat lloc als ideals de formació (*Bildung*) a benefici de la comunitat germànica. Ben mirat, el nazisme va comportar una creuada contra els valors de l'humanisme, en considerar que aquesta etapa de la cultura occidental –basada en la radical igualtat entre els homes– havia estat superada i que havia de ser suplantada per una nova ètica que excel·lia el gust per la lluita i la guerra, de manera que l'ésser humà només podia ser

●
² GENTON, François, «Les idées du Haut-Meissner. À propos du rassemblement de la jeunesse libre allemande du 10 au 12 octobre 1913», a CLUET, Marc (2003). *Le culte de la jeunesse et de l'enfance en Allemagne 1870-1933. Op. cit.*, p. 147-161.

redimit per l'esperit de la comunitat, és a dir, per la cultura nacional que així restava al servei de la comunitat del poble (*Volksgemeinschaft*).

1. NOMADISME PEDAGÒGIC I HOMOEROTISME

D'entrada, cal precisar que moltes iniciatives pedagògiques de signe renovador que van sorgir a les darreries del segle XIX –quan el desig d'una nova guerra va començar a arrelar a Alemanya³– havien potenciat la vida a l'aire lliure, tot fugint de l'ambient de les ciutats. Es buscava una vida natural que contrastés amb el materialisme de la civilització moderna que sovint era presentada com a decadent, egoista i despersonalitzada. De manera inexorable arrelava la consigna de ser jove, o el que és el mateix, ser vigorós a través de la pràctica de l'exercici físic al marge de consideracions de caire humanista. La moda –sobretot femenina– es va fer més natural. La vida a l'aire lliure s'imposava arreu: el món s'havia fet també més lliure i més bell en la línia de la tradició hel·lènica, segons el mite de l'eterna joventut que els déus grecs (Apol·lo, principalment) havien patrocinat. “*La juventud* –escriu Wyneken– *no es simplemente una época de preparación, sino que tiene su propio e insustituible valor, su propia belleza y, por tanto, también el derecho a una vida propia, a la posibilidad del desarrollo de su naturaleza especial.*”⁴

Així el Moviment de la Joventut (*Jugendbewegung*) –que a parer d'Eduard Spranger fou un moviment exclusivament alemany⁵– manifestava, des de començament del segle XX, el seu afany per deslliurar-se dels lligams d'una tradició que proclamava el respecte als costums heretats, tot trencant amb la família, que era vista com una rêmora del passat. Hom pot inferir, doncs, que la crisi de la modernitat –que per alguns autors es desencadena amb l'entrada al segle XX– es va manifestar a través del paper ascendent de la joventut, sobretot

³ L'historiador Sebastian Haffner situa al voltant de l'any 1897 la irrupció, a Alemanya, d'un sentiment procliu a l'esclat d'una nova guerra, plantejament que suposava un allunyament de l'estratègia de Bismarck, partidari de buscar solucions conciliadores [HAFFNER, Sebastian (2006). *Los siete pecados capitales del Imperio alemán en la primera Guerra Mundial*. Barcelona: Destino, p. 12]. Per la seva banda, i en aquesta mateixa direcció, J.L. Villacañas afirma: «*Bismarck será el último representante de esta tradición, propia de la razón de Estado clásica, que hace de la guerra un cálculo muy preciso de cautelas y riesgos*» [VILLACAÑAS, José Luis (1999). *La nación y la guerra. Confederación y hegemonía como formas de concebir Europa*. Murcia: Diego Marín Librero-Editor, p. 171].

⁴ WYNEKEN, Gustav (1926). *Las comunidades escolares libres*. Madrid: Publicaciones de la Revista de Pedagogía, p. 28.

⁵ SPRANGER, Eduard (1961). «Cinco generaciones de jóvenes (1900-1949)», a *Espíritu de la educación europea*. Buenos Aires: Kapelusz, p. 27-63.

després de la Primera Guerra Mundial: “Tot un jovent nou ja no creia els pares, els polítics, els mestres; llegia amb desconfiança qualsevol decret, qualsevol proclama de l'Estat. La generació de la postguerra es va emancipar de cop, brutalment, de tot allò que havia estat en vigor fins aleshores i va girar l'esquena a qualsevol tradició, decidida a tenir càrrec del seu destí, allunyar-se de tots els passats i marxar amb embranzida cap al futur. Amb ella havia de començar un món completament nou, un ordre completament diferent, en tots els àmbits de la vida...”⁶ Pròpiament, la joventut demanava entrar en la història, tenir el seu propi paper protagonista perquè “com més jove era un i menys havia après, més benvingut era per la seva desvinculació amb les tradicions: finalment la gran venjança de la joventut es desfogava triomfant contra el món dels nostres pares... de cop i volta no hi havia altra ambició que ser jove i inventar ràpidament una tendència més actual que la d'ahir, encara actual, més radical encara i mai vista.”⁷

Zweig constata que, sota la influència de corrents irracionals, aquest estat d'opinió va afavorir que allò que era extravagant i incontrolable visqués una edat d'or, des de la teosofia fins a l'orientalisme. Al mateix temps, aquesta joventut – que ressorgia de les cendres de la guerra– provava d'esmenar allò que la generació anterior –la que havia estat educada en el món de les seguretats imperials– havia descurat per prudència i distanciament. Fou llavors que els joves van merèixer l'atenció per part de tots aquells que, des dels Instituts de Pedagogia i Psicologia, s'apropaven a l'estudi del perfil de la joventut, que així va esdevenir una nova categoria social⁸.

Abans de l'ascens del nazisme al poder, les agrupacions que es poden incloure en el moviment de la joventut van deixar la seva empremta entre les diferents associacions religioses, polítiques, esportives i socials que existien a l'Alemanya de la República de Weimar (1919-1933). Segons les dades que recull Eric Michaud, la distribució d'aquestes entitats a les acaballes del règim republicà eren les següents: dos milions de joves en les agrupacions esportives, un milió en les catòliques, 600.000 en les protestants, 400.000 joves en les sindicals, 90.000 en les socialistes

●
⁶ ZWEIG, Stefan (2001). *El món d'ahir. Memòries d'un europeu*. Barcelona: Quaderns Crema, p. 368.

⁷ ZWEIG, Stefan (2001). *El món d'ahir. Memòries d'un europeu*. *Op. cit.*, p. 370.

⁸ Edith Stein en el seu curs d'antropologia pedagògica professat a Münster durant el semestre d'hivern del curs 1932-1933 va fer el següent retrat del jove que pertanyia al Moviment de la Joventut (*Jugendbewegung*): «le pertenece un característico modo de vestir y de peinarse, el desenfado en el trato social, la renuncia a determinados estimulantes, un estilo propio de organizar su tiempo libre y cierta actitud interior hacia la naturaleza y la vida del hombre» [STEIN, Edith (1998). *La estructura de la persona humana*. Madrid: BAC, p. 255].

i 45.000 en les comunistes⁹. Fins i tot, els joves jueus tenien les seves pròpies organitzacions, tal com reflecteix en les seves memòries Hans Jonas, que va optar per una agrupació sionista, la dels Macabeus¹⁰. Endemés, les classes altes de la societat prussiana també es van estructurar en grups concrets, tal com confirma la biografia del coronel Claus von Stauffenberg, a la qual ens referirem més endavant.

En qualsevol cas, i per damunt de tot, el moviment de la joventut (*Jugendbewegung*) se singularitza pel seu caràcter neonòmada¹¹. A parer del professor Tusquets, les institucions educatives juvenils d'aquella època de signe neonòmada poden classificar-se en dos tipus: les no revolucionàries (entre les quals es troben l'Escola Nova i l'escoltisme de Baden-Powell) i les revolucionàries, entre les quals esmenta les comunitats lliures escolars (*Freie Schulgemeneinde*) de Gustav Wyneken –la primera de les quals es va obrir l'any 1906 a Wickersdorf– i el moviment dels *Wandervögel*, que havia ha estat creat anteriorment. Veiem el que escriu Wyneken sobre aquests joves que s'autoproclamaven aus migratòries, de pas o errants. “*El Wandervögel y las comunidades escolares libres coinciden en el reconocimiento fundamental de que ha de crearse una cultura juvenil propia. A la juventud no se le reconoce sus derechos ni en la vida doméstica ni en la escuela, es decir, no alcanza el desarrollo de su ser peculiar.*”¹² Més endavant, afegeix: “*El Wandervögel ha nacido de la miseria en que se hallaba la vida juvenil. Es una reacción de la vida frente a una falsa espiritualización. Se siente al servicio de la vida, y los valores espirituales son para aquél enriquecedores y atavío esencial de la vida. La*

⁹ Aquestes dades –sempre aproximades– són ajustades per altres historiadors: 700.000 membres per a la Lliga de les joventuts protestants i 1.300.000 per a la Joventut Catòlica [STEIGMANN-GALL, Richard (2007). *El Reich sagrado. Concepciones nazis sobre el cristianismo, 1919-1945*. Madrid: Akal, p. 259].

¹⁰ Hans Jonas anota que a començament dels anys vint a Berlín existien diversos grups de joves jueus: els Macabeus, que cultivaven la intel·ligència; el grup Amonita, un conjunt de joves esportistes que practicaven el rem pels rius berlinesos, i els del grup Blau-Weib (Blau-Blanc), un «moviment excursionista jueu fortament inspirat en el model alemany dels moviments excursionistes (*Wandervogelbewegung*)» [JONAS, Hans (2005). *Memorias*. Madrid: Losada, p. 98-99 [el text reproduït correspon a la pàgina 99].

¹¹ TUSQUETS, Joan, «El nomadisme pedagògic a Catalunya», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*, XXXVIII, 1979-1982, p. 207-223 i «El sedentarisme pedagògic a Catalunya», *Boletín de la Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XXXIX, 1983-1984, p. 83-92. Aquestes idees van ser desenvolupades a bastament pel mateix autor a: TUSQUETS, Joan (1986) *Tarzán contra Robot. El neonomadismo y el neosedentarismo, protagonistas de la crisis contemporánea*. Vilassar de Mar: Oikos-Tau.

¹² WYNEKEN, Gustav (1926). *Las comunidades escolares libres*. Madrid: Publicaciones de la Revista de Pedagogía, p. 12-13. Wyneken va dedicar aquest llibre al moviment dels *Wandervögel* amb la següent llegenda: «*Lo dedico al Wandervögel como demostración de fe inquebrantable en su misión de liberación y renovación de la juventud*» (p. 11).

*comunidad escolar libre se siente al servicio del espíritu; quiere espiritualizar la vida en un nuevo sentido, útil al espíritu. Y con eso se ha indicado la diferencia más honda entre ambas direcciones.”*¹³

Cal remarcar, doncs, la importància de la pedagogia de les aus errants (*Wandervögel*) que va ser dirigida per l'estudiant Karl Fischer a partir del 1901 i que va proposar als seus amics –que ara assolien la condició de camarades– organitzar excursions col·lectives els dies festius. D'aquesta manera s'oferia una alternativa a una educació escolar excessivament acadèmica, a la vegada que es potenciava l'esperit de rebel·lia dels joves. Podem afegir que es tractava d'una mena d'ocells errants que practicaven una vida d'aventures a l'aire lliure, sense oblidar la necessitat de seguir una dieta sana apartada de l'alcohol i del tabac. A més, es volia posar fi als convencionalismes de la burgesia i al sedentarisme de la vida urbana, de manera que la imatge de l'au errant, de l'ocell migratori, es va convertir en un model per una joventut que reclamava noves experiències.

Per tant, i enfront d'una pedagogia escolar rutinària i sense ànima, Wyneken proposava una pedagogia de nova planta, vital i activa, entroncada amb l'esperit de l'idealisme alemany. L'escola burgesa, que depenia de l'estat o de les congregacions religioses era el gran enemic a batre¹⁴. Si en un primer moment l'educació va restar al servei de l'Església, i més tard de l'estat, ara l'educació –i també, l'escola– havia de romandre al servei de l'esperit, entès com a cultura de la col·lectivitat. Tant és així que la comunitat escolar lliure constitueix una alternativa radical a l'escola tradicional, fins al punt d'acceptar aspectes del món

●

¹³ WYNEKEN, Gustav (1926). *Las comunidades escolares libres*. Op. cit., p. 14.

¹⁴ «Actualmente se encuentra la escuela en un estado de anarquía. No se sabe ya lo que debe hacer, no posee ya ninguna idea unitaria. Debe preparar para la vida, debe formar armónicamente a los hombres, debe transmitir los valores espirituales, debe educar ciudadanos, debe hacer cristianos (de las diferentes confesiones). Este caos ha surgido de la secularización de la escuela» [WYNEKEN, Gustav (1926). *Las comunidades escolares libres*. Op. cit., p. 23]. A la llarga, Hitler –que en les seves converses va manifestar que els seus mestres van ser uns tirans i que no comprenien en absolut la joventut– va defensar una posició que recorda aquesta argumentació de Wyneken. En efecte, el Führer no confiava en els mestres d'escola, els quals considerava que responien a un model burgès, liberal i intel·lectual, incapaç de servir als interessos polítics del seu ideari totalitari. De fet, mai va acceptar que els mestres tinguessin una sòlida preparació universitària, sinó més aviat ideològica: no volia que pensessin sinó que seguissin estrictament les indicacions del Partit. Això explicaria que confiés en les Joventuts Hitlerianes i en el Servei de Treball com a instàncies pedagògiques principals, sense oblidar les Napoles –és a dir, els Instituts Nacional-polítics d'educació (Nationalpolitische Erziehung-sanstalt)–, que seguien, des d'un punt de vista pedagògic, les orientacions del Führer. En qualsevol cas, Hitler veia l'ensenyament com un ofici apropiat per a les dones, perquè –al seu parer– es corresponia amb la seva naturalesa i vocació, sobretot si tenien fills.

de la cavalleria medieval com la idea que el director de l'establiment pedagògic –que aspirava a ser una veritable i autèntica comunitat lliure– fos una mena de *primus inter pares* entre tots els integrants de la comunitat educativa.

En darrer terme, s'havia d'evitar la divisió entre mestres i alumnes perquè la idea de comunitat ho agombola tot, des del moment que la joventut –que ja no és considerada un apèndix de la família– atresora grans potencialitats creatives de cara al desenvolupament de l'esperit col·lectiu que, a través d'una comunitat de vida com les escoles lliures, ho reuneix tot, fins i tot ambdós sexes. Així la moralitat es justifica per la participació individual i col·lectiva en la construcció espiritual, sobre la base del principi de la fidelitat que devia regular les relacions entre el mestre i els deixebles. Amb aquests antecedents, resulta lògic que Wyneken –que va trencar qualsevol lligam amb Déu (“no sabem d'on ve el món i a on va, però sí que coneixem que nosaltres som la seva consciència”)– vegi en aquesta pedagogia juvenil, destinada a fomentar a través de la idea de comunitat els valors de l'esperit de la cultura (*Kultur*), un aspecte clarament religiós des del moment que l'esperit comporta una dimensió salvadora i redemptora. Ben bé es pot dir que ens trobem davant d'una nova religió de l'esperit, d'arrel hegeliana, sense transcendència en el més enllà, que ha situat l'esperit –i per tant, la cultura– com a centre d'un univers que admet actes de culte. Una religió que serà cultivada i exaltada per l'art, a través de la música (Bach, Bruckner) i de la poesia (Carl Spitteler, premi Nobel de Literatura l'any 1919)¹⁵. Aquest estat de coses va determinar que un sentiment nacionalista arrelés en les comunitats lliures de Wyneken, la qual cosa va precipitar l'allunyament de Walter Benjamin, que havia participat en aquesta iniciativa pedagògica.¹⁶

¹⁵ La música d'Anton Bruckner va acompanyar el règim nazi i, molt especialment, els seus darrers dies. No en va, la seva música havia despertat l'admiració de Hitler. Així quan Albert Speer va organitzar el darrer concert de la Filharmònica de Berlín, la tarda del 12 d'abril del 1945, va programar la *Sinfonia romàntica* d'aquest compositor. «*Los berlineses debieron de llevarse una sorpresa, ya que aquel día, por orden mía, se suprimió el corte de corriente habitual a aquella hora, a fin de que pudiera iluminarse la sala. Para la primera parte había elegido la última aria de Brunilda y el final de El crepúsculo de los dioses; un gesto patético y melancólico a la vez ante el fin del Reich. Después del concierto para violín de Beethoven, la Sinfonía de Bruckner. Con su último movimiento de corte arquitectónico, cerró durante mucho tiempo todas las experiencias musicales de mi vida*» [SPEER, Albert (2001). *Memorias*. Barcelona: Acantilado, p. 827]. Abans, Speer havia comentat als seus amics que quan s'interpretés la *Sinfonia romàntica* de Bruckner seria el senyal que havia arribat l'hora final. A més, es pot afegir que la música de Bruckner va servir de fons quan l'almirall Karl Dönitz va anunciar la mort d'Adolf Hitler, l'1 de maig del 1945.

¹⁶ Walter Benjamin –que va ser deixeble del pedagog Gustav Wyneken amb qui va trencar en esclatar la Primera Guerra Mundial– va participar en el Moviment de la Joventut per bé que es va distanciar ben aviat de l'orientació nacionalista i bel·ligerant, bo i optant per una actitud pacifista i antinacionalista [BENJAMIN, Walter (1993). *La metafísica de la joventud*. Barcelona: Paidós].

No hi ha dubte que aquestes iniciatives pedagògiques també es feien ressò dels vents vitalistes que es derivaven de la filosofia de Goethe, que en el *Faust* havia traduït el Verb de l'Evangelí de Joan per acció. Igualment Nietzsche va deixar la seva empremta en aquest moviment juvenil que –a més– proclamava que la joventut havia de ser dirigida pels mateixos joves¹⁷. Nogensmenys, Wyneken volia fugir de les propostes educatives de signe burgès derivades d'una pedagogia individualista i liberal que no tenia en compte el tot de la comunitat. D'aquí que aquesta pedagogia volgués vincular-se a la tradició de l'idealisme alemany (des de Kant fins a Hegel), amb un rerefons de platonisme i que insistís en el fet que qualsevol ésser humà és portador de l'esperit. Així és lògic que formulés una nova relació entre l'individu (esperit subjectiu) i el tot de la comunitat (esperit objectiu) que, a més, s'allunya del plantejament formulat per les ciències de l'esperit (Dilthey, Spranger)¹⁸. A parer de Wyneken, l'imperatiu categòric no té una dimensió individual sinó col·lectiva, de manera que es produeix el pas del jo al nosaltres que –en donar prioritat al tot– esdevé una mena d'estat religiós. *“Pero no en el sentido de aquella antigua religiosidad del menesteroso, de aquella religiosidad pasiva femenina, sino en el de una religiosidad masculina y activa: que quiere ayudarse a sí mismo. La cual quiere ayudar en su realización al espíritu, y quiere entregarse a él.”*¹⁹

Recentment, Marc Cluet ha remarcat la dinàmica del moviment de la joventut que –encara que va començar sent neonòmada– va acabar per fer-se sedentari, poc després de la Gran Guerra. La nuesa –recomanada i seguida per Wyneken– apareix entre les raons d'aquests procés, a través del qual la pedagogia neonòmada es torna –de bell nou– sedentària: *“Un camp/terrain de jeunes’ offrait les meilleures garanties dès lors qu’une concession nudiste était négociée avec les autorités locales.”*²⁰ En aquest punt, paga la pena esmentar que les comunitats escolars lliures destacaven

¹⁷ Sobre les relacions entre Nietzsche i el moviment de la joventut (*Jugendbewegung*), es pot veure: NIEMEYER, Christian (2002). *Nietzsche, die Jugend und die Pädagogik. Eine Einführung*. Weinheim und München, Juventa Verlag, especialment el capítol tercer «Nietzsche, die Jugend und die Jugendbewegung».

¹⁸ Mentre que la pedagogia de les ciències de l'esperit –que a casa nostra va introduir Joan Roura-Parella, deixeble d'Eduard Spranger– es caracteritza per defensar un idealisme de la llibertat, segons la tradició humanista d'encuny socràtic que va ser vivificada pel cosmopolitisme de l'època neohumanista (Schiller, Humboldt, Goethe), la pedagogia defensada per Wyneken s'ha d'inscriure en una concepció totalitària segons la qual l'esperit de la comunitat ho abraça tot. Aquí rau una de les paradoxes del romanticisme i de l'idealisme pedagògic: l'ésser humà (el Jo) –que s'havia alliberat de totes les cadenes amb la Revolució Francesa– ara cau en el parany d'un estatisme que dona la prioritat al nosaltres (Fichte, Hegel).

¹⁹ WYNEKEN, Gustav (1926). *Las comunidades escolares libres*. Op. cit., p. 21.

²⁰ CLUET, Marc, «Le “camp/terrain de jeunes”: un concept nouveau au lendemain de la première guerre mondiale», a *Le culte de la jeunesse et de l'enfance en Allemagne 1870-1933*. Op. cit., p. 171.

el valor de l'eros pedagògic en una línia platònica, per tal d'intensificar els lligams entre els educadors i els alumnes²¹. En aquesta direcció, Wyneken –que va ser acusat de pràctiques homosexuals– va ser autor d'un llibre amb un títol ben significatiu: *Eros* (1921). Altrament, i d'acord amb l'exaltació de la bellesa, en la seva pedagogia la nuesa serà –com en els antics gimnasos grecs–²² un valor acceptat i reconegut. «*La desnudez debe no sólo no ser temida, sino siempre que se ofrezca ocasión llegar a ser evidente.*»²³ Per aquesta via, la bellesa corporal esdevé condició de possibilitat d'una pedagogia que veu la coeducació com una cosa espiritual i no biològica. El que interessa –en darrer terme– és una comunió dels esperits –dels nois i noies– que convergeixen en la tasca comuna de conrear l'esperit, és a dir, la cultura.

Per consegüent, l'impuls sexual serà sublimat a benefici d'aquesta concepció pedagògica espiritual i cultural: «*Con la acentuación de lo espiritual en la mujer se empequeñecerá su lado biológico.*»²⁴ D'acord amb això, la relació escolar entre ambdós sexes s'explica més per qüestions espirituals que no biològiques. Cal, doncs, fomentar la unió i fusió dels nois i noies en una única comunitat que fomenti els valors de la companyonia, fins al punt que uns i altres es reconeixin com a camarades. D'aquí, també, la importància de l'eros pedagògic que deixa en segon terme l'atracció sexual per esdevenir un motor d'espiritualització: «*El eros es la gran experiencia básica del espíritu, la experiencia de una ampliación y acrecentamiento infinitos del servicio vital, que aquel que ha gustado de él alguna vez, aun cuando sea en sueño, no puede ni quiere prescindir. La experiencia de tal embriaguez llega a ser la medida para el valor de la vida en general.*»²⁵ Comptat i debatut, l'eros és la condició de possibilitat per poder assolir els valors més sublims: «*Todos los bienes espirituales superiores han sido concedidos a la humanidad por el camino de la cultura del éxtasis, del entusiasmo.*»²⁶

Wyneken –que veia en la coeducació una pràctica burgesa– va recuperar els valors d'un platonisme que excel·lia el paper de l'eros pedagògic com a

²¹ WYNEKEN, Gustav (1921). *Eros*. Lauenburg: Adolf Saal.

²² Amb relació a aquesta qüestió, Hitler va manifestar el següent: «*La idea de la desnudez sólo atormenta a los sacerdotes, pues la educación que han recibido les hace perversos*» [HITLER, Adolf (2004). *Las conversaciones privadas de Hitler*. Barcelona: Crítica, p. 252]

²³ Amb relació a aquesta qüestió, Hitler va manifestar el següent: «*La idea de la desnudez sólo atormenta a los sacerdotes, pues la educación que han recibido les hace perversos*» [HITLER, Adolf (2004). *Las conversaciones privadas de Hitler*. Barcelona: Crítica, p. 252]

²⁴ WYNEKEN, Gustav (1927). *Escuela y cultura juvenil*. Madrid: Ediciones de la Lectura, tom II, pàg. 84.

²⁵ WYNEKEN, Gustav (1927). *Escuela y cultura juvenil*. *Op. cit.*, tom II, p. 124.

²⁶ WYNEKEN, Gustav (1927). *Escuela y cultura juvenil*. *Op. cit.*, tom II, p. 125.

força atractiva de manera que els mestres havien d'atraure els seus deixebles i, al seu torn, fer-los participar dels valors espirituals –és a dir, culturals– més elevats. Així, doncs, la seva pedagogia proposava una educació homoeròtica – no necessàriament homosexual– que, a la llarga, va despertar moltes sospites i crítiques. “*El amor es en todas las circunstancias un tesoro sagrado, y el educador, siempre que lo vea resplandecer en la juventud tiene que tratarlo con respeto, al menos con respeto en sus ideas y tacto en sus manifestaciones. No será superfluo acentuar esto sobre todo respecto a una experiencia que todo educador hará dentro de una gran comunidad; a saber: la observación de amistades con tonalidad erótica, las inclinaciones exaltadas entre jóvenes del mismo sexo. Quien se haya acostumbrado a examinar en su valor anímico todas las circunstancias no podrá tampoco vacilar en principio aquí. No maldecirá de un estado del alma en el que ésta manifiesta toda su capacidad de entregamiento, su belleza y delicadeza supremas. La frase de que será mejor arrojar al hombre al mar con una piedra al cuello se debería aplicar mejor a aquel que quisiera envenenar con conceptos médicos o destruir policíacamente esta circunstancia de una profunda inclinación. Por lo demás, podemos considerar como ya demostrado el que en la edad juvenil un cierto porcentaje se inclina siempre al mismo sexo en su tendencia erótica (que en modo alguno necesita ser conscientemente sexual, pero que tampoco está en absoluto desprovista en la necesidad de aproximación corporal). Esta inversión, sin embargo, suele perderse después con la entrada en la plena edad adulta. Sería en vano y tonto querer emplear la violencia contra este hecho natural, contra esta tendencia de la naturaleza.*”²⁷

Val a dir que Wyneken havia estat col·laborador de Hermann Lietz que havia promogut les llars d'educació en el camp (*Landerziehungsheime*). Efectivament, Lietz va obrir el 28 d'abril del 1898 a Ilsenburg, al peu del massís del Harz, el primer establiment d'aquestes característiques, una mena de petit paradís pedagògic situat al camp, en plena naturalesa. De fet, Lietz volia sostreure els infants de la perniciosa influència dels internats, on dominaven l'autoritarisme, la memòria, la disciplina i els càstigs, tal com va reflectir Hermnan Hesse en la seva novel·la autobiogràfica *Sota la roda* (1905), on criticava el sistema educatiu dels gimnasos alemanys i Robert Musil a *Les tribulacions del col·legial Törless* (1906), on es posava de relleu les contradiccions de l'Institut W., una mena d'internat de cadets militars. Tant és així que la *Bildungsroman*, que fins llavors havia estat un gènere literari que exaltava el procés de formació de l'individu burgès, ara es convertia en una mena de denúncia pública d'un sistema educatiu opressor que atemptava contra la llibertat dels joves.

●
²⁷ WYNEKEN, Gustav (1927). *Escuela y cultura juvenil*. Op. cit., tom II, p. 98.

És evident que Lietz s'inspirava en els jardins d'infància (*Kindergarten*) de Froebel i en la pedagogia de Pestalozzi, i així propugnava una vida simple en plena natura. Lietz va viatjar a Anglaterra, on es va inspirar en el sistema renovador que se seguia a la New-School d'Abbotsholme, on va romandre un any. A la vista del que feia Cecil Reddie a Anglaterra, Lietz va formular el seu sistema educatiu, que promovia la llibertat, les accions pràctiques, els exercicis gimnàstics i físics (amb inclusió dels esports), els treballs agrícoles, les excursions, l'educació del caràcter a través del culte als herois, tot allunyant-se del dogmatisme religiós. D'acord amb el que pretenia Kant, Lietz volia que els infants aprenguessin a pensar per ells mateixos, segons els principis d'un naturalisme pedagògic que excel·lia el geni tutelar de la natura que es convertia així en el veritable referent pedagògic per a una educació activa i nòmada, que promovia la vida al camp.

La pedagogia de Lietz amb la seva crítica a la vida urbana –i el consegüent entusiasme per la vida natural i comunitària– va deixar la seva petja en la doctrina nacionalsocialista. No en va, Baldur von Schirach, el líder de les Joventuts Hitlerianes, va ser alumne d'una escola que seguia les orientacions de Lietz que l'any 1914 havia format –amb els seus alumnes més grans– una companyia que va participar activament en la primera Guerra Mundial²⁸. Durant els mesos previs a la celebració dels judicis de Nuremberg, Baldur von Schirach –que en opinió de Lothar Machtan era homosexual– va declarar a Leon Goldensohn –psiquiatra de l'exèrcit nord-americà– que la seva idea d'un estat dels joves, capitanejada pels mateixos joves, es basava en la pedagogia de Lietz. “*Yo mismo estuve en una escuela de ese tipo cuanto era niño. No en una de las escuelas de Lietz, pero la dirigía un hombre asociado con Lietz. Aprendí muchas cosas que otros chicos no sabían. Siempre creí que la juventud se tiene que proporcionar su propia formación y sus propios dirigentes, y entonces llegó el Partido Nazi, que me dio la oportunidad de poner mis ideas en práctica en casa.*”²⁹ En qualsevol cas, el règim nazi va prohibir totes les organitzacions del moviment juvenil que, finalment, van quedar enquadrades en les Joventuts Hitlerianes, fundades l'any 1926, i que va dirigir Baldur von Schirach entre 1931 i 1940, data en què va ser

●
²⁸ «*Más tarde –escriu Ferrière– estalló la guerra y él partió, con la mayor parte de sus alumnos de más edad, alistado como voluntario. Se le vio en el Tírol, en Rusia, entre los amigos del genio. Fue Felweld (sergent) y conducía su Compañía de la misma manera como lo hacía con sus alumnos, entusiasmado a sus hombres*» [FERRIÈRE, Adolphe (Sense data) *Tres heraldos de la nueva educación: Hermann Lietz, Giuseppe Lombardo-Radice, Frantisek Bakule*. Barcelona: Publicaciones de la Fraternidad Internacional de Educación, p. 70].

²⁹ GOLDENSOHN, Leon (2005) *Las entrevistas de Nüremberg*. Madrid: Taurus, p. 304.

nomenat *Gauleiter* (governador) de Viena³⁰. Això establert, no és debades dir que Albert Speer (1905-1981) i Baldur von Schirach (1907-1974) –dos homes que van arribar al poder en plena joventut– sempre van gaudir de l'afecte i reconeixement del Führer³¹.

D'acord amb el programa establert dels 10 als 14 anys, els nois havien de formar part del Poble Jove (*Jungvolk*); a partir dels 14 passaven a les Joventuts Hitlerianes (*Hitlerjugend*). Per ingressar al Poble Jove els infants havien de superar un triatló: una carrera de 60 metres en 12 segons, salt de longitud de 2,75 metres i un llançament de pilota de 25 metres. Es tractava, doncs, d'impartir una forta formació física i premilitar de manera que els exercicis d'instrucció duraven hores, per tal de preparar convenientment les desfilades. El futur del Reich exigia una generació que aprengués, des de ben aviat, a marcar el pas: des dels 10 anys s'aprenia a tocar instruments i a marxar amb uniforme al ritme de les bandes de música. Pels membres de les Joventuts Hitlerianes, dels 14 als 18 anys, la preparació militar finalitzava amb el maneig de la carrabina de petit calibre. A aquesta edat –els 18 anys– havien d'ingressar en el Partit i, quan convingués, dur a terme el servei militar obligatori en qualsevol força de la *Wehrmacht*. Tot aquest llarg procés de formació –una iniciació que va des de la infància fins a la maduresa– estava presidit per l'esperit competitiu que s'establia entre els joves per tal de potenciar l'excel·lència corporal d'aquells que s'acostaven a l'ideal pedagògic del nacionalsocialisme: una joventut en bona forma física, disciplinada i obediènt a l'ordre dictatorial, que no fes preguntes, ni formulés cap mena de crítica i, el que és més greu, allunyada d'una educació humanista, lliure i creativa.

●
³⁰ Paga la pena recordar que aquest líder nazi –igual que Albert Speer– va ser condemnat a vint anys de presó que va complir a Spandau. Ambdós, Baldur von Schirach i Albert Speer, van quedar en llibertat el 30 de setembre del 1966. A més, tots dos representen els homes joves que van assumir responsabilitats de govern en el III Reich. Pel que fa a l'exèrcit, Hitler considerava que una companyia havia de ser comandada per un capità d'uns 26 anys; un regiment, per un cap de 35, i una divisió, per un general de 40. En la descripció que la revista *Signal* fa d'Albert Speer (primer número del mes d'agost del 1943) es llegeix: «*En la frescura juvenil de Speer estriba también su deportivo afán de realizar todas las tareas. Va unido a una tenacidad –en la mejor aceptación de la palabra– que produce efecto donde importa eliminar resistencias. Esto revela también el carácter del hombre Speer; dispuesto a defender hasta el extremo lo que considera esencial y plausible. Lo hace con un optimismo juvenil de insólito fervor.*»

³¹ La predilecció de Hitler per Speer és reconeguda per tothom. Pel que fa a Baldur von Schirach, també va mostrar repetidament les seves simpaties. Així, per exemple, en les seves converses es va anotar el següent: «*...no puedo por menos felicitarle por haber hallado en la persona de Schirach al hombre que se necesitaba para dirigir a la Juventud Nacionalsocialista. A él corresponde, indudablemente, el mérito de haber puesto en pie y organizado sólidamente el más importante de los movimientos de la juventud que existe en el mundo. Muy joven era cuando vino a mí, habiéndose destacado ya por el éxito de sus actividades entre sus camaradas estudiantes*» [HITLER, Adolf (2004). *Las conversaciones privadas de Hitler*. Op. cit., p. 367].

A la vista del que hem exposat, no sembla que sigui forassenyat pensar que aquestes formacions juvenils, que sortien al camp per exercitar el cos i trempar l'educació de la voluntat, afavorissin un ambient homoeròtic que –al seu torn– va poder preparar el terreny per a pràctiques homosexuals. Aquest és el cas de l'historiador Lothar Machtan, que ha intentat posar de manifest la doble vida de Hitler i, el que és més destacat, la naturalesa del seu secret més ben guardat: la seva homosexualitat. L'espai d'aquesta comunicació no ens permet donar compte i raó dels arguments que utilitza Machtan a favor de la seva tesi, però sí que és convenient comentar que són molts i que semblen evidenciar que en el passat de Hitler –gràcies al seu confinament en les trinxeres durant la Gran Guerra i la seva vida errant posterior per diferents residències masculines– s'havien donat diverses relacions homosexuals, per bé que la majoria dels seus amants van ser eliminats per no deixar empremtes d'aquests sòrdids fets. En aquesta direcció, el cas d'Ernst Röhm –líder de les SA que havia reconegut la seva homosexualitat i que va ser eliminat la nit del 30 de juny a l'1 de juliol del 1934, més coneguda per ser la dels ganivets llargs– va ser el més sonat. Inicialment l'homoerotisme fou una pràctica seguida per alguns membres del NSDAP, que esperaven que l'homosexualitat seria –si més no– tolerada pel nou règim. Ben al contrari va ser el que va succeir perquè Goebbels i altres dirigents van acabar per imposar el seu criteri a favor de la seva condemna.

A això es pot afegir el que apunta Lothar Machtan en el sentit que en l'elaboració d'aquesta mentalitat homoeròtica va tenir un paper molt important Hans Blüher, un dels teòrics del moviment dels *Wandervögel* i historiador del moviment, que va donar nom al moviment de la joventut (*Jugendbewegung*). No és el moment de detallar la trajectòria d'aquest personatge que, a més d'estudiar la història de la joventut, va publicar entre 1917 i 1919 els dos volums de la seva obra *Die Rolle der Erotik in der männlichen Gesellschaft. Eine Theorie der menschlichen Staatsbildung nach Wesen und Wert*, en què –com es desprèn del títol– va posar de relleu el paper de l'erotisme en la societat masculina de cara a la construcció de l'estat segons l'essència i el valor, obra que era coneguda per Hitler. Machtan situa aquesta obra en la mateixa línia que l'*Eros* de Wyneken, apareguda l'any 1921, al qual titlla de “sospitós de pedofília”³². Com veiem, en els anys que van seguir a la Gran Guerra, la pedagogia, l'erotisme i la política s'entrecreuen en l'exaltació de l'heroïcitat masculina fins al punt que Machtan escriu el següent: “*En resumen: el erotismo y la sexualidad entre hombres, cargados de ideología, eran pilares de la cultura asociativa masculina fascista antes de 1933.*”³³

³² MACHTAN, Lothar (2001). *El secreto de Hitler. La doble vida del dictador*. Barcelona: Planeta, p. 153.

³³ MACHTAN, Lothar (2001). *El secreto de Hitler. La doble vida del dictador*. Op. cit., p. 117.

Al marge d'aquestes consideracions, i tal com hem indicat més amunt, aquesta mobilització de la joventut a través d'organitzacions juvenils abraçava totes les opcions ideològiques i polítiques, i així afectava totes les classes socials, fins i tot l'aristocràcia prussiana. En efecte, Peter Hoffmann en la seva biografia sobre Claus von Stauffenberg –l'autor de l'atemptat contra Hitler del 20 de juliol del 1944, la coneguda operació Valquíria– deixa constància que els tres germans Stauffenberg (els bessons Berthold i Alexander, i el petit Claus) pertanyien a un col·lectiu anomenat “Nous exploradors”, un dels molts grups integrats en el moviment de la joventut. Probablement en aquest cercle fou on va néixer el gust per la poesia de Stefan George, aquell promotor de l’“Alemanya secreta” que havia de portar el coronel Claus von Stauffenberg –un noble catòlic, la família del qual s’havia vinculat a la monarquia guillermina– a promoure el complot que va fracassar i que va acabar amb la seva pròpia vida³⁴. No debades, el professor Lasso de la Vega –en la seva interpretació de la poesia de Stefan George– va situar-la en la perspectiva de la *Paideia* grega. D’una banda, George va reivindicar la força del platonisme, de manera que el seu cercle recordava el nucli de deixebles que envoltaven Plató. De l'altra, George va esperonar aquells joves per dur a terme grans ideals. Ens trobem, doncs, davant d'un plantejament pedagògic d'ascendència platònica que es proposa la realització aristocràtica d'un ideal de signe heroic, que promou un erotisme –l'amor vers un alt ideal– que va presidir la vida d'aquell cercle que envoltava Stefan George, un redol masculí presidit també per unes relacions homoeròtiques³⁵. Curiosament, veiem que tant els partidaris del nazisme com els opositors al règim –segons es va poder comprovar en l'atemptat del 20 de juliol del 1944– havien tingut relació, directa o indirecta, amb moviments que havien estat proclius a les pràctiques homoeròtiques i, fins i tot, homosexuals.

2. SOBRE LA MISOGÍNIA HITLERIANA

Com és ben sabut, Hitler no es va casar fins a la vigília del seu suïcidi, el 30 d'abril del 1945, quan va contraure matrimoni amb Eva Braun. Per explicar que es mantingués tants anys solter hi ha diverses teories. Si uns –i aquí cal esmentar Lothar Machtan, que assenyala que a Hitler li agradaven les dones

●
³⁴ «*Hacían excursiones, acampaban en el bosque, hacían coros alrededor de la hoguera, leían poemas de La estrella de la alianza de George y cantaban antiguas canciones de soldados, hablaban sobre el destino del Reich y de la comunidad nacional*» [HOFFMANN, Peter (2009). *Stauffenberg. La biografía del hombre que atentó contra Hitler*. Barcelona: Ediciones Destino, p. 68].

³⁵ Aquí seguim el treball de José S. Lasso de la Vega, «Stefan George y el mundo clásico», *Estudios Clásicos*, núm. 45, IX, 1965, p. 171-203.

atractives i ximples– recorren a la seva homosexualitat, d'altres recorden que sempre va manifestar que havia de romandre solter per tal de dedicar-se exclusivament al seu veritable amor, que no era altre que Alemanya, que així va esdevenir la seva única esposa³⁶. Pel que sembla, es tractava d'una facècia que repetia contínuament. Malgrat la seva declarada misogínia, diverses dones van formar part –abans i després del 1933– del seu cercle més pròxim i van contribuir als seus triomfs polítics. En un primer moment, les dones van tenir un paper molt important en l'èxit dels seus mítings, on ocupaven les primeres files de cadires i aplaudien sense parar, tot palesant el seu entusiasme i admiració per aquell personatge que tenia un gran poder de seducció. Fins i tot es diu que l'expressió “Mein Führer” va sorgir dels llavis de les dones³⁷. A partir del 1933 un grup reduït de dones assistien encantades a les seves interminables reunions, de manera que encara que Hitler decidís romandre solter no va renunciar a la companyia femenina³⁸.

S'ha dit i repetit que en la seva vida sentimental apareixen tres dones que van tenir un paper destacat: la seva neboda Geli Raubal, que va ser un amor desgraciat i impossible; Eva Braun, que treballava amb el fotògraf Henrich Hoffmann i que, finalment, va esdevenir la seva esposa, i la seva admiradora Miss Mitford, que va insistir per tal que Alemanya arribés a un acord amb Anglaterra. Al marge d'altres comentaris, convé tenir present que aquestes tres dones van tenir una fi tràgica, atès que es van llevar la vida en diferents moments. Pel seu cantó, Magda Goebbels va ser una fidel admiradora que es va casar amb el ministre de propaganda per romandre a prop del Führer, i així va unir la seva sort a la de Hitler, tot suïcidant-se en el búnquer amb els seus fills. Un macabre final per a una història de fascinació per un home que, sense cap atractiu aparent, despertava una veritable devoció entre infants i adults.

Tal com es desprèn de les memòries de la seva secretària Christa Schroeder i del seu fotògraf Heinrich Hoffmann, Hitler es limitava a explicar amb frases

³⁶ Aquesta és la posició –per exemple– del seu fotògraf Heinrich Hoffmann que formava part de la seva colla d'amics més íntims. A banda de compartir una vida de bohèmia, ambdós es delien pels automòbils. Quan l'any 1924 Hitler va sortir de la presó de Landsberg, Hoffman el va anar a buscar amb un Mercedes, amb el qual es va fotografiar. Pel que fa a la qüestió de les dones, Hoffmann titula un capítol de les seves memòries de manera inequívoca: «La meua esposa és Alemanya» [HOFFMANN, Heinrich (2003). *Yo fui amigo de Hitler*. Barcelona: Caralt editor].

³⁷ HITLER, Adolf (2004). *Las conversaciones privadas de Hitler*. Op. cit., p. 138.

³⁸ En les seves converses privades declara que és millor no casar-se: «*El aspecto malo del matrimonio es que crea derechos. Entonces es mejor tener una amiga. El peso se aligera, y todo se sitúa en el plan de una mutua donación*» [HITLER, Adolf (2004). *Las conversaciones privadas de Hitler*. Op. cit., p. 195].

seques que el matrimoni hauria suposat una distracció en les seves responsabilitats de govern. També afegia que un estadista no se sacrifica realment per la felicitat del seu poble si no és capaç de lliurar-li completament la seva persona i perseguir l'objectiu proposat. Tant és així que en les seves llargues converses amb els seus col·laboradors –sovint una mena de soliloquis interminables que es perllongaven durant tota la nit– esmentava exemples d'homes d'estat que les preocupacions familiars havien fet oblidar les obligacions contretes amb el seu poble³⁹. Altrament, considerava que el matrimoni li hauria fet perdre una gran part de la capacitat d'atracció, com demostra el fet que rebés milers de cartes de les seves admiradores, amb tot tipus de declaracions i peticions, moltes de les quals van quedar abandonades en les dependències de la cancelleria a l'acabament de la guerra⁴⁰. Aquest poder de seducció que el va mantenir solter va ser copsat per la seva secretària en manifestar que “el seu matrimoni li hauria fet perdre una gran part de la simpatia i el prestigi de què gaudia entre les seves electores, cosa que l'enorgullia molt”⁴¹.

Nogensmenys, s'han fet famoses les dones que el van impressionar al llarg de la seva vida⁴². “Hitler considerava que el Tercer Reich havia produït quatre dones excepcionals. La primera era la senyora Scholtz-Klink, l'hàbil organitzadora del moviment femení nazi. Després, la senyora Wagner, que havia aconseguit recrear a Bayreuth l'atmosfera mística de les obres del genial compositor. A continuació venia la senyora Troost, que Hitler admirava per la seguretat artística amb què havia continuat l'obra del seu difunt marit... La quarta dona que Hitler admirava especialment era Leni Riefenstahl, a la qual considerava una actriu remarcable i una productora de pel·lícules amb força talent.”⁴³

●
³⁹ SCHROEDER, Christa (2005). *Dotze anys al costat de Hitler. Testimoni inèdit de la secretària privada del Führer (1933-1945)*. Lleida: Pagès Editors, p. 65.

⁴⁰ Sobre aquest particular, Guido Knopp escriu: «¿Qué hacía a Hitler tan atractivo como hombre para sus contemporáneas? En primer lugar, seguramente, el hecho de que la propaganda lo ponía en escena como un solitario inalcanzable. La vida privada del Führer siempre fue completamente desconocida para el público. Los alemanes no llegaron a saber de Eva Braun hasta el fin de la guerra» [KNOPP, Guido (2005). *Los niños de Hitler. Retrato de una generación manipulada*. Op. cit., p. 158].

⁴¹ SCHROEDER, Christa (2005). *Dotze anys al costat de Hitler. Testimoni inèdit de la secretària privada del Führer (1933-1945)*. Op. cit., p. 79.

⁴² Amb relació a aquest tema, es pot veure: SIGMUND, Anna Maria (2002). *Las mujeres de los nazis*. Barcelona: RBA. En aquest llibre, a banda d'unes consideracions preliminars sobre Hitler i la dona alemanya, es dona notícia dels següents perfils femenins: Carin Goering, Emmy Goering, Magda Goebbels, Leni Riefenstahl, Gertrud Scholtz-Klink, Geli Raudal i Eva Braun.

⁴³ SCHROEDER, Christa (2005). *Dotze anys al costat de Hitler. Testimoni inèdit de la secretària privada del Führer (1933-1945)*. Op. cit., p. 81.

D'altra banda, aquesta nòmina coincideix amb la que apareix en les converses privades de Hitler⁴⁴. La primera era Gertrud Scholtz-Klink, la *Reichsfrauenführerin*, la líder de les dones del nazisme, fidel servidora del partit i que venerava Hitler com un déu de manera que ha estat qualificada com la camarada⁴⁵. D'acord amb els principis del nacionalsocialisme, va configurar un model de dona destinada a la procreació, a la cura dels fills, a l'atenció familiar i a l'assistència social, sobre la base de la defensa de la idea de poble i de la cultura germànica. Lectora del *Mein Kampf*, va traslladar a l'àmbit de la dona les intuïcions i prescripcions del nazisme, per bé que mai va poder controlar les diverses seccions femenines de la BDM, cosa que cobejava amb ardor. Tot sembla indicar –i aquí seguim Richard Steigmann-Gall– que l'organització del NSF (Nationalsocialistische Frauenschaft-Organització de dones nacionalsocialistes) que controlava aquesta dirigent nazi –que va morir l'any 1999 sense cap penediment pel seu passat– es va aprofitar de la xarxa establerta pel protestantisme⁴⁶.

Amb relació a les noies, el seu adoctrinament tenia lloc a través de les diverses franges d'edat de l'agrupació femenina de joventut –la BDM (*Bund Deutscher Mädels in der Hitler Jugend*)–, que comprenia les següents etapes. Primer, la Lliga de la noia jove (*Jungmädelbund*), de 10 a 14 anys. Després venia la BDM (*Bund Deutscher Mädels*) pròpiament dita, que incloïa les noies de 14 a 18 anys. Finalment, a partir dels 17 anys podien ingressar al grup de *Glaube und Schönheit* (Fe i bellesa), on les

⁴⁴ HITLER, Adolf (2004). *Las conversaciones privadas de Hitler*. Op. cit., p. 200.

⁴⁵ Amb aquest adjectiu de «camarada» ha estat batejada per Anna Maria Sigmund en el seu llibre *Las mujeres de los nazis* (2002). Després de divorciar-se, l'any 1940 es va casar amb August Heissmeyer, un dirigent de les SS, que des de l'any 1936 era l'inspector de les Napolés, és a dir, dels Instituts Nacionalpolítics d'Educació on es formaven els que havien d'esdevenir líders del nazisme. Quan va arribar el moment dels processos de Nuremberg, es van presentar diferents relacions de possibles acusats. Determinar la llista dels criminals no va ser fàcil, per bé que la majoria sempre eren homes. Justament, Gertrud Scholtz-Klink va ser una de les poques dones que apareixen en aquestes llistes. «Casi todos eran funcionarios del partido nacionalsocialista y entre ellos había una mujer; la directora de la Asociación Nacional de Mujeres, Gertrud von Scholtz-Klink, de la que se sabía poco de su trayectoria personal y su oficio» [OVERY, Richard James (2003). *Interrogatorios. El Tercer Reich en el banquillo*. Barcelona: Tusquets, p. 51].

⁴⁶ «Pues cuando la NSF desarrolló su organización, adoptó sistemáticamente todos los rasgos de sus homólogas protestantes: Scholtz-Klink empezó a calificarse de Reichsfrauenführerin; y la NSF copió exactamente el formato y el logotipo de la revista de madres protestantes Mutter und Volk, calcándola por completo. La NSF también asumió las tareas que desempeñaba el Cuerpo Auxiliar de Mujeres: consejo matrimonial, educación maternal y la construcción de centros de asistencia maternal» [STEIGMANN-GALL, Richard (2007). *El Reich sagrado. Concepciones nazis sobre el cristianismo, 1919-1945*. Op. cit., p. 253].

noies romanien fins als 21 anys i on es preparaven per al matrimoni⁴⁷. Si els nois es distingien pel color marró dels seus uniformes, les noies de la BDM es caracteritzaven per vestir unes faldilles blaves i unes bruses blanques, per bé que empraven una roba més lleugera a l'hora de practicar exercicis físics i esportius⁴⁸.

En darrer terme el que es proposava era un model de dona que tingués cura de la seva salut, que procreés fills i que restés limitada a l'àmbit domèstic, en perjudici de la seva formació intel·lectual i la seva projecció professional. Cal precisar, emperò, que Hitler considerava que no era necessari el matrimoni per a la procreació, atès que existien dos milions de dones més que d'homes, amb la qual cosa acceptava les mares solteres de manera que contravenia la moral burgesa i cristiana⁴⁹. Així el nazisme va decretar el Dia de la Mare com a festa oficial, fins al punt que el nombre de fills –en un context racial i contrari a l'avortament– havia de ser de quatre, per tal d'obtenir un creixement demogràfic suficient i fugir de l'opció burgesa d'una família amb dos fills.

A més de la senyora Wagner i de l'esposa de l'arquitecte Paul Ludwig Troost –mort el gener del 1934–, cal destacar Leni Riefensthal, la quarta dona que Hitler admirava. Directora de pel·lícules de renom, aquesta dona es va convertir en una mena d'icona del règim nacionalsocialista, encara que la seva obra es va perllongar fins a època recent. Les seves pel·lícules donen una imatge del règim en què la modernitat del discurs cinematogràfic transmet una estètica del poder de la massa (*El triomf de la voluntat*, 1934) i de la bellesa i fortalesa física de la raça (*Olympia*, 1938).

Insistim que des d'un punt de vista ideològic, la concepció filosòfica de Hitler era ben primària. Negava els valors de la tradició humanista d'Occident i, per tant, les aportacions del cristianisme, sobretot durant el darrer tram de la guerra

●
⁴⁷ En referir-se a aquest grup d'edat, la revista *Signal* escriu en el segon número del mes d'abril del 1941: «En esta edad, la joven tiene que afirmar su fe en la vida y adquirir la belleza de una personalidad armónica. "Fe y Belleza" se llama por lo tanto la organización del Partido que se ocupa de esta edad. Conferencias y representaciones constituyen su programa y también, especialmente, la higiene». Com veiem la fe no era religiosa, sinó una manifestació entusiasta de vida, mentre que la declaració a favor de la higiene posseïa una clara dimensió eugenèsica.

⁴⁸ «La contradicción característica de la BDM quedó ya establecida desde su inicio: ser, por un lado, una parte integral de una atávica sociedad masculina, y querer perseguir, por otro, objetivos emancipatorios.» [KNOPP, Guido (2005). *Los niños de Hitler. Retrato de una generación manipulada*. Op. cit., p. 124].

⁴⁹ Tot amb tot, el cert és que les noies que freqüentaven la BDM –l'agrupació de noies de les Joventuts Hitlerianes– eren mal vistes si quedaven en estat. De fet, i segons els testimonis que aporta Guido Knopp, la moral que aconsellaven les dirigents d'aquest moviment es caracteritzava per defensar els tòpics burgesos, als quals afegien fortes dosis d'antisemitisme i doctrina racial.

quan la idea d'una església luterana al servei de l'estat perdia força⁵⁰. De fet, Hitler estava impressionat per la figura de Julià l'Apòstata, l'emperador romà que volia retornar a les pràctiques paganes després de Constantí. En qualsevol cas, un dels seus referents va ser la vida frugal i senzilla dels espartans i, lògicament, els seus particulars costums sexuals encaminats a augmentar els índexs demogràfics. Com és conegut, Esparta fomentava el nombre de naixements i condemnava els homes solters que renunciaven a la paternitat. Aquest era un luxe que el Reich tampoc es podia permetre. Segons recull la seva secretària, Hitler considerava que “els millors soldats tenien dret a les dones més boniques”⁵¹.

En el seu univers certament primari –Hitler mai va deixar de ser un autodidacta–, les dones havien d'atraure els homes. No estranya, doncs, que Hitler –després de veure-les desfilar– mostrés la seva disconformitat amb l'uniforme inicial de les *Bund Deutscher Mädel*, per ser poc atractiu. Tot i la seva declarada misogínia, si donem crèdit a les memòries del seu fotògraf Heinrich Hoffmann –la filla del qual es va casar amb Baldur von Schirach, líder de les Joventuts Hitlerianes– Hitler va sortir en defensa de les dones amb cabells curts, davant l'opinió d'alguns capitosts del règim que demanaven que fossin separades de les reunions del partit. Igualment, va defensar l'ús dels electrodomèstics, a fi de facilitar les feines de la llar, a la qual cosa s'afegia la seva petició que els jardins d'infància fossin a prop dels domicilis i que les mares no estiguessin obligades a acompanyar els infants fins a aquells establiments.

Malgrat aquestes manifestacions, el cert és que les opinions de Hitler eren conservadores i, fins i tot, retrògrades: supeditació de la dona atès que el seu paper no era altre que ser la companya de l'home; obligatorietat de la maternitat, fins i tot de les solteres; necessitat de la seva contribució a unions racials per tal que milloressin la sang germànica; organització de casaments col·lectius per donar més realçament a la cerimònia; rebuig del divorci; visió restrictiva de les capacitats de les dones, fins a l'extrem d'afirmar que la dona de talent és una excepció; atacs de misogínia sistemàtica, sota la influència de Schopenhauer; prejudicis de tot tipus sobre les dones, etc. A grans trets, aquestes van ser algunes de les opinions que Hitler va mantenir respecte de les dones que –com

⁵⁰ «De fet, per a ell només hi havia dues èpoques que valien la pena: l'antiguitat i el romanticisme. En canvi, rebutjava l'edat mitjana i el renaixement perquè els trobava massa influïts pel cristianisme» [SCHROEDER, Christa (2005). *Dotze anys al costat de Hitler. Testimoni inèdit de la secretària privada del Führer (1933-1945)*. Op. cit., p. 41].

⁵¹ SCHROEDER, Christa (2005). *Dotze anys al costat de Hitler. Testimoni inèdit de la secretària privada del Führer (1933-1945)*. Op. cit., p. 79.

veiem— confirmen que el seu paper era certament secundari dins de la doctrina nacionalsocialista. La dona —com a l'antiga Esparta— no era més que una simple reproductora que havia de donar al règim els fills necessaris per fer possible els seus somnis xenòfobs, bèl·lics i expansionistes.

3. “SIGNAL”: GUERRA, DONA I MODERNITAT

A banda del que acabem de dir, sembla clar que les dones van patir en carn pròpia —primer a la rereguarda, després durant l'ocupació de les tropes aliades— els estralls de la guerra. Moltes foren violades, d'altres a més van perdre la vida. En l'informe secret, elaborat per Helmuth James von Moltke, sobre la situació a Alemanya l'any 1943 es constata aquesta situació de prostració. *“Las mujeres, aunque no se les obliga a realizar los trabajos de guerra propiamente dichos, también están sobrecargadas física y, sobre todo, psíquicamente con la mera tarea de mantener en pie sus hogares.”*⁵² Més endavant l'informe assenyala: *“Mientras que los hombres, en su vida de soldados, han olvidado por completo lo que significa trabajar, las mujeres están completamente desbordadas por el trabajo.”*⁵³ Amb tot, les mateixes dones eren conscients que aquesta situació comportaria a la llarga la mort de la masculinitat, és a dir, d'una determinada cosmovisió que ho basava tot en el poder i la força. En el diari anònim d'una dona berlinesa, en l'anotació corresponent al dijous 26 d'abril del 1945, llegim el següent: *“El mundo nazi de glorificación del hombre fuerte, el mundo dominado por los hombres... se tambalea y con él se viene abajo también el mito ‘hombre’.... Cuando acabe esta guerra tendrá lugar, junto a otras muchas derrotas, también la derrota de los hombres en su masculinidad.”*⁵⁴

Amb tot, ningú pot dubtar que els anys de la República de Weimar (1919-1933) van significar un important procés de modernització que el nazisme no va poder aturar. Altrament, Berlín —el gran Berlín— s'havia convertit durant aquells anys en una ciutat cosmopolita on s'experimentava en tots els camps. Per tant, existia a Alemanya una vida científica, industrial, cultural, artística i intel·lectual que feia inviable prescindir de la dona. Gradualment, per causa de la guerra moltes dones

●
⁵² MOLTKE, Helmuth James von (2009). *Informe de Alemania en el año 1943. Últimas cartas desde la cárcel de Tegel*. Barcelona: Acanalado, p. 24-25.

⁵³ MOLTKE, Helmuth James von (2009). *Informe de Alemania en el año 1943. Últimas cartas desde la cárcel de Tegel*. Op. cit., p. 25.

⁵⁴ ANÓNIMO (2005). *Una mujer en Berlín: anotaciones de diario escritas entre el 20 de abril y el 22 de junio de 1945*. Introducció de Hans Magnus Enzensberger. Barcelona: Anagrama, p. 68.

van assolir –davant de la mobilització dels homes– llocs de responsabilitat en les empreses⁵⁵.

També s'observa, i al nostre parer és ben notori, que a l'interior de la mateixa estructura del nazisme es poden distingir dos àmbits diferenciats –el Partit Nacionalsocialista Obrer alemany (NSDAP) i la *Wehrmacht*– fins al punt que l'actitud amb relació a les dones varia ostensiblement en ambdós casos. Mentre el Partit defensava una dona reclosa en l'esfera privada, que tingués cura de les feines domèstiques i de l'atenció dels fills, la *Wehrmacht* –que conglutinava els tres exèrcits de terra (*Heer*), mar (*Kriegsmarine*) i aire (*Luftwaffe*)– va divulgar –a través de les pàgines de *Signal*, publicació que no depenia del Ministeri de Propaganda que dirigia Joseph Goebbels– una visió de la dona que, tot i participar dels valors del règim nazi, sí que oferia alguns trets que podem posar en relació amb certs principis de la modernitat⁵⁶.

Així la revista *Signal* –que es va publicar entre 1940 i 1945 a raó de dos números mensuals en 26 llengües diferents– va transmetre la imatge d'una dona jovial i independent que, si bé és veritat que responia a les característiques racials que defensava el nazisme, manifestava una vocació per la vida professional o social⁵⁷. Aquesta dimensió pública va fer que el perfil de dona que es desprèn dels comentaris i les fotografies que apareixen en aquesta publicació quinzenal respongui a la tipologia d'una dona que combina la feina amb la vida social. A més, aquelles dones –algunes de les quals participaven en tasques militars de caràcter auxiliar– vestien d'una manera que podríem considerar moderna: amb faldilles

⁵⁵ Aquesta atmosfera de Berlín és la que es desprèn del diaris de Marie «Missie» Vassiltchikov, que va viure i treballar a la capital alemanya, durant la Segona Guerra Mundial. Allà va entrar en contacte amb alguns elements compromesos amb el frustrat atemptat del 20 de juliol del 1944. En opinió d'aquesta aristòcrata russa refugiada a Alemanya, quan les dones alemanyes es trobaven al front d'oficines importants, es tornaven persones difícils alhora que perdien la seva feminitat, la qual cosa confirma la seva presència en llocs de responsabilitat [VASSILTCHIKOV, Marie (2004). *Los diarios de Berlín (1940-1945)*. Barcelona: Acantilado].

⁵⁶ En les pàgines de la revista *Signal* les referències al Partit són més aviat escadusseres. Amb tot, el segon número del mes d'abril del 1941 inclou un ampli reportatge sobre el Partit en què –entre altres coses– es destaquen les seves contribucions al benestar general com el cotxe per al poble (*Volkswagen*) i els viatges en vaixell per a les vacances dels obrers. En aquest cas, la visió que s'ofereix de la dona respon als canons més tradicionals, fins a l'extrem de referir-se a l'escola de núvies amb el següent comentari: «*Mi futura tiene que saberlo todo: guisar, coser, dormir y educar los niños pero también tiene que ser bella y aseada*», dicen los hombres jóvenes en Alemania».

⁵⁷ Les icones socials de l'enginyera Melitta Schiller (casada amb Alexander von Stauffenberg, que va ser pilot de proves i que va morir en accident aeri poc abans de finir la Segona Guerra Mundial) i de la cineasta Leni Riefenthal, abans esmentada, poden il·lustrar aquest tipus de dona, que poc té a veure amb la imatge de la mare de família, reclosa a casa i rodejada d'un munt de fills.

molt més curtes que els uniformes de les noies de les Joventuts Hitlerianes (*Bund Deutscher Mädel*), amb mitges, sabates amb talons, escots pronunciats, vestits de bany de dues peces –tota una novetat per aquells temps, encara que això sintonitza amb el gust per la nuesa–, dones, en fi, que es maquillaven, fumaven i consumien productes de bellesa. Es buscava una mena d’etern femení que, tot i voler complaure el gènere masculí, oferia uns trets innovadors, si els comparem amb l’estereotip que el nazisme havia dissenyat per a les dones, segons l’ideal de la dona nòrdica: alta, rossa, amb ulls blaus i pell blanca.

Tot plegat forneix un model de dona jove i un xic informal, atractiva i independent, amb un punt de sofisticació i elitisme, que es pot emmirallar en les imatges de les grans artistes del cinema alemany (Heli Finkenzeller, Hilde Krahl, Ilse Werner, Gisela Uhlen, Marika Röck, etc.) que treballaven pels diferents estudis cinematogràfics (Ufa, Terra, Tobis, etc.). Al cap i a la fi, aquestes dives del III Reich havien de supplantar els mites femenins del cinema de Hollywood. Algunes d’elles –i aquí podem destacar el paper de Hilde Krahl– van esdevenir veritables núvies dels soldats alemanys.

Tal vegada, aquest triangle –dona, moda i cinema– ens condueix fins al flirt, entès com a joc d’atracció entre l’home i la dona que es consuma en el petó cinematogràfic que s’accepta com una realitat ben tangible. Aquí l’*eros* assoleix una dimensió inequívoca en el sentit més pregó del terme. Per tant, per les pàgines de la revista, desfilen parelles d’esquiadors, de patinadors, de balladors, en un context que s’allunya de les manifestacions homoeròtiques⁵⁸. En un reportatge sobre el petó i el cinema, publicat a *Signal* en el primer número del mes de juliol del 1942, llegim: «*Besar en película no es tan fácil como en la realidad. Porque el beso no es para los actores sino para el público*», afirmació que de ben segur no hagués estat acceptada per la censura franquista.

Tampoc podem negligir que la revista *Signal* va ser un magnífic aparador pel progrés tecnològic, cosa lògica si tenim en compte que la guerra va comportar l’expansió de la mecanització i motorització fins a extrems insospitats. El fet és que en les seves pàgines es detecta la presència d’anuncis de les grans indústries germàniques (Aeg, Agfa, Arado, Geha, Henkel, Leica, Mauser, Mercedes-Benz, Merck, Olympia, Pelikan, Siemens, Stock, Telefunken, Zeiss, etc.). Encara que

●
⁵⁸ Un dels pocs exemples de la tradició pedagògica homoeròtica present a la revista *Signal* es pot trobar en el reportatge que va publicar, en el segon número del mes de febrer del 1941, sobre els «Dessau Boys» en què es donava notícia d’una escola taller, dirigida pel Dr. Junkers, on els nois treballaven com aprenents en la indústria bèl·lica d’aviació. A banda d’escenes lligades al món del treball, trobem fotografies dels nois en el bany matinal, en la classe de gimnàstica i fent esport amb els joves instructors.

una bona part d'aquests anuncis destaquen les innovacions en el camp de la indústria de guerra, no és menys veritat que en la revista també es fa publicitat d'aparells dissenyats pel món del treball (màquines d'escriure, registradores, centrals telefòniques, estilogràfiques, etc.), per a la llar (electrodomèstics, ràdios, etc.) o per a l'oci (prismàtics, pel·lícules, màquines fotogràfiques, etc.). En ocasions, en aquests anuncis la figura femenina apareix en un lloc privilegiat de manera que sembla que la dona vivifiqui, és a dir, doni vida a aquests aparells (ràdios, telèfons, màquines d'escriure, etc.) que així es convertien en eines imprescindibles per al funcionament del món militar i laboral.

En el capítol d'anuncis –i a banda de les empreses esmentades– constatem la presència reiterada de perfums i cosmètics per a la bellesa, i també d'altres productes per a la higiene corporal⁵⁹. Això és prou eloqüent per fer-nos avinent una modernitat que s'allunyava dels vells registres de les dones dedicades únicament a la vida familiar. No estranya, doncs, que la revista *Signal* anunciés en el primer número del mes de novembre del 1941 que el vel de les dones musulmanes a Ankara havia caigut. Des d'aquest punt de vista, el nazisme –a través de la revista de propaganda de la *Wehrmacht*– volia aparèixer com un vehicle de modernització: les tropes alemanyes portaven l'alliberament de la dona, si més no pel que fa a la seva manera de vestir.

Ens trobem, en definitiva, davant d'un ideal de dona que treballa i que vesteix segons uns patrons que anticipen el *prêt-à-porter*, atès que la indústria germànica també es va posar al servei de la producció de la moda femenina. Es pretenia obtenir una producció en sèrie de les peces de vestir per a una dona que compartia la feina amb l'oci i que, malgrat el racionament de productes, desitjava vestir-se amb elegància i llibertat amb vestits que no constrenyessin els cossos i que realcessin les seves formes. El règim nazi, segons es desprèn de les pàgines de la revista *Signal*, volia oposar a París –com a capital de la moda– els estils de Berlín i Viena. Es criticava l'alta costura francesa («Haute couture parisienne») que, als ulls alemanys, responia als interessos d'una minoria capitalista, que topava amb la retòrica totalitària de l'Alemanya nazi.

A la pregunta que es va fer la revista *Signal*, en el primer número del mes de maig del 1941, sobre en quines professions cooperaven les dones a la victòria,

●
⁵⁹ Tot i aquesta publicitat, segons anota Marie Vassiltchikov en el seu diari, el dilluns 15 de gener del 1940 es va decretar que només es permetia el bany durant els caps de setmana. Fos com fos, la revista *Signal* sempre va exaltar el bany a la piscina o al mar i, nogensmenys, la vida a l'aire lliure.

la resposta va ser la següent: assistenta mèdica, cartera, secretària, venedora, cambrera, acomodadora, ferroviària i obrera. Com veiem, les dones alemanyes – ben diferentment amb el que van fer les soviètiques– no van participar activament en els fronts bèl·lics⁶⁰. Ara bé, aquestes dones, durant el temps d'oci, practicaven activitats de lleure a l'aire lliure –esport, principalment– amb una finalitat higiènica i recreativa i, per extensió, eugenèsica. Així, doncs, aquesta revista deixa constància a través de les seves múltiples fotografies del gust pel sol i que s'havia de prendre a tots els llocs: a la riba dels llacs, a la muntanya, a la neu, a la vora del mar. Per fer-ho calia protegir-se amb ulleres de sol produïdes per la indústria germànica, mentre que sobre el vestit de bany femení diu el següent: *“La piel necesita sol. Cuanto más reducido mejor sienta el traje de baño. Mediante el procedimiento de los tejidos hechos a mano queda el cuerpo casi perfectamente modelado. Lino azul con ribetes rústicos en color. Un ligero traje apropiado para gozar el aire libre de las montañas. Muy escotado en la espalda. Puede llevarse sin blusa”* (*Signal*, primer número, juny del 1942). Més que d'un gust pel sol, ben bé es pot dir que el nazisme –que volia trencar amb qualsevol tipus de religió positiva– va promoure, d'acord amb la mitologia germànica, un veritable culte al sol que no només tonificava el cos sinó que el feia més atractiu, alhora que l'envigoria de cara a millorar la salut i la raça. Al cap i a la fi, aquest culte al sol –que també es manifestava en les celebracions dels solsticis i en les festes de l'arbre– va ser assumit per la Falange que –no oblidem– va reconèixer el seu himne amb el qualificatiu de «cara al sol» amb les fletxes que apuntaven en aquesta direcció.

És cert que no ens trobem davant d'un model –el que es desprèn de las pàgines de la revista *Signal*– que aposti radicalment a favor de l'emancipació de la dona, però no és menys veritat que alguns dels seus plantejaments s'allunyen del model que propugnava el Partit nazi. Amb el que diem podem concloure que el nazisme no fou –com succeeix amb tantes altres coses– un univers monolític, sinó que també es poden deixatar corrents i actituds un xic diferenciades. Sense negar que els addictes

●
⁶⁰ Aquí també es detecta la misogínia de Hitler, que no va voler mobilitzar les dones. Només a les acaballes de la guerra, aquesta actitud sembla que va canviar, si fem cas dels diaris de Joseph Goebbels que el dilluns 5 d'abril del 1945 anota el següent: *«También está de acuerdo con que a partir de ahora formemos batallones femeninos en Berlín. Hay innumerables mujeres que se alistan ahora para el servicio en el frente y el Führer piensa que éstas, siempre que vengan de forma voluntaria, lucharán sin duda fanáticamente. Se las debería colocar en segunda línea; entonces a los hombres se les quitarían las ganas de retirarse en primera línea»* [GOEBBELS, Joseph (2007). *Diario de 1945. Los últimos escritos del jerarca nazi que permaneció junto a Hitler hasta el final*. Madrid: La esfera de los libros].

al règim palesaven una devoció carismàtica i religiosa pel Führer, també es pot dir que –pel que fa a la dona– es constaten dues posicions: un model tradicional que la circumscriu a l'esfera familiar i domèstica, i un altre model que –com el que sosté la revista *Signal*– inclou alguns elements moderns. És probable, igualment, que l'emancipació de la dona no vingui per cap d'aquests dos camins, sinó que –justament– sigui una reacció a tot això: a la desfeta i derrota d'un món d'homes, d'una masculinitat que –des d'un punt de vista pedagògic– va defensar durant dècades l'homoerotisme i, fins i tot, l'homosexualitat. Ha plogut molt des de llavors, però recordar aquesta pàgina de la història de la pedagogia no ens sembla balder ni sobrer.